

STAVOVI KONZUMENATA O NEKIM ASPEKTIMA PROBLEMATIKE DROGA I PREVENCIJI U ODNOSU NA UČESTALOST KORIŠTENJA I VRSTE DROGA¹

Aleksandar Buđanovac

Anita Jandrić

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Na uzorku ispitanika koji se sastojao od ukupno 1075 osoba s područja Grada Zagreba, 642 muške i 433 ženske, koje su iskazale povremeno ili učestalo konzumiranje neke od ilegalnih droga ispitanici su stavovi o informiranosti o drogama i njihovim učincima, stavovi prema programima savjetovanja/odvikavanja, te prema dekriminalizaciji/legalizaciji droga.

Osnovna hipoteza ispitivanja je da će intenzivnije i učestalije korištenje droga biti povezano uz povoljnije stavove prema drogama, odnosno da će ozbiljniji i učestaliji konzumenti iskazivati stavove koji opravdavaju i pogoduju njihovom ponašanju

U istraživanju koje je dio šireg projekta korišten je posebno konstruirani upitnik od 69 varijabli. U ovom radu upotrijebljena je 21 varijabla koja se odnosi na ispitivana područja.

Podaci su obradjeni na deskriptivnoj i multivarijantnoj razini. Faktorskom analizom na tri varijable o konzumiranju pojedinih vrsta droga dobivena je kriterijska varijabla konzumiranja droga. Druga kriterijska varijabla bila je učestalost korištenja droga.

Regresijskom analizom ispitana je relacija između kriterijskih varijabli i tri skupine varijabli stavova:

- 1. o informiranosti o drogama i njihovim učincima,*
- 2. stavovi prema programima savjetovanja/odvikavanja, te*
- 3. stavovi prema dekriminalizaciji/legalizaciji droga.*

Rezultati su pokazali da učestaliji i konzumenti koji koriste više vrsta droga imaju negativnije stavove o informiranosti svojih roditelja i društva u vezi lakih i sintetičkih droga, smatraju se bolje informiranima o problematici droga i manje su skloni uključiti u tretman i svoje obitelji. Oni su također skloniji dekriminalizaciji i legalizaciji lakih i donekle sintetičkih droga, ali ne i teških. Unatoč ovim nepovoljnim stavovima, oni su ipak spremniji uključiti se u preventivne aktivnosti, što implicira da na nekoj razini ipak prepoznaju postojanje problema, koji nije u tolikoj mjeri prisutan kod konzumenata koji koriste manji broj droga i to čine rjeđe.

Ključne riječi: konzumenti droga, stavovi, prevencija zlouporabe droga

¹ Ovaj članak dio je projekta pod naslovom «Samopercepcija mladih eksperimentalnih konzumenata i ovisnika o drogama u Zagrebu o razlozima konzumiranja i spremnosti na tretman.» kojeg je naručitelj Poglavarstvo Grada Zagreba, Gradski Ured za rad, zdravstvo i socijalnu skrb, a izvoditelj studentska skupina.

1. UVOD

1.1 Podaci o učestalosti zlouporabe droga

Porast konzumacije droga u zapadnom svijetu posljednjih desetljeća je evidentan (Keeping score, 1997, Drug use in Europe, 2002, Prevalence of illicit drug use in Great Britain, 2002).

Upotreba ilegalnih droga u SAD znatno je narasla od 1991. godine, a osobito među srednjoškolicima i najmlađim tinejdžerima. Čak i kod učenika koji postižu najbolje rezultate u školi, upotreba marihuane se udvostručila od 1993. do 1996. sa 7% na 14%. Marihuana je najrasprostranjenija droga, ali isto tako, i ostale droge poput LDS-a, metamfetamina i heroina su sve popularnije. Podatak iz 1996. godine kaže da je svaki 8 učenik srednje škole probao LSD, a upotreba heroina, iako najrjeđe droge među adolescentima, od 1991 do 1996 se utrostručila (Keeping score, 1997).

Sintetičke droge, a pogotovo ecstasy, posebno su popularne među mladima koji su dio klupske scene, jer im pomažu da izdrže napore cjelonoćnih techno- i rave- partyja.

U izvješću za European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction (Drug use in Europe, 2002) navodi se da je oko jedne trećine odraslih osoba između 16-59 godina u Engleskoj i Walesu konzumiralo ilegalne droge u nekom razdoblju života. Oko jedne trećine 15-godišnjaka u Engleskoj i dvije petine u Škotskoj je izjavilo da je probalo droge. 30-40% 15 i 16 godišnjaka u Velikoj Britaniji konzumiralo je kanabis, a skoro 50% 16-24 godišnjaka.

U istom izvješću (Drug use in Europe, 2002), navedeno je i da je u Europi najčešće konzumirana ilegalna droga kanabis, pri čemu stupanj korištenja varira od 1-2% na Cipru i Rumunjskoj do oko 35% u Češkoj, Francuskoj, Irskoj i Velikoj Britaniji.

Istraživanje provedeno na studentima većine europskih zemalja pokazalo je da je najveći postotak studenata koji koriste amfetamine u Estoniji, Poljskoj i Velikoj Britaniji i iznosi 7%. Najveći postotak konzumenata LSD-a među studentima je 4-5% i to u Češkoj, Irskoj, Poljskoj, Rusiji i Velikoj Britaniji. Zemlje s najvećim postotkom konzumenata ecstasyja (4-6%) su Češka, Irska, Letonija, Litva i Slovenija (Drug use in Europe, 2002).

Situacija u Hrvatskoj je slična. Usporedba podataka iz 1999. s onima od prije 15 godina pokazala je da je upotreba lakih droga među mladima u Hrvatskoj porasla, s 18% na 38%. Promjene su posebno drastične među studentskom populacijom, gdje se dogodio porast konzumiranja lakih droga s 13% na čak 53% (Ilišin, 2002). Iste su rezultate dobili Lalić i Nazor (1997; prema Ilišin 2002), te

Sakoman (1999; prema Ilišin 2002). U istraživanju provedenom 1999. na 1700 ispitanika u dobi od 15 do 29 godina, utvrđeno je da je najraširenije korištenje duhana i alkohola, zatim tzv., lakih droga i različitih psihofarmatika, a najmanje korištenje težih droga (Ilišin, 2002).

Kako navodi Ilišin (2002), uživanje narkotika i drugih psihoaktivnih supstancija ponajviše se događa unutar slobodnog vremena mladih.

1.2 Karakteristike konzumenata

Populacija konzumenata droga nije homogena. Oni se razlikuju po uzrocima konzumiranja, neposrednim motivima, socijalnom statusu, dobi, obrazovanju, vrstama psihoaktivnih supstanci, učestalosti konzumiranja, itd.

Konzumiranje droga može dovesti do promjene načina života pojedinca, na način da od povremenog konzumiranja prerasta sve do glavne životne preokupacije, pri čemu droge postaju osovina oko koje se okreću životi konzumenata, stvarajući niz fizioloških, psiholoških i socijalnih problema. Drugim riječima, radi se o različitim stupnjevima uključenosti u životni stil ovisnosti (Walters, 1998). Poznata je podjela prema načinu uživanja droga i društvenom ponašanju (Manenica, 1994), koja dobro ilustrira te stupnjeve uključenosti.

Eksperimentalni konzumenti probaju jednu ili više vrsti droga i obično prestaju ili u određenim situacijama s vremena na vrijeme ponovo uzmu neku drogu. Oni nisu ovisni o drogama, a ponašanje im se ne razlikuje bitno od osoba koje uopće ne konzumiraju droge. Takvo konzumiranje može se razviti u rekreacijsko ili jednostavno prestati (Levels of drug use, 2002).

Rekreacijski konzumenti su osobe koje obično povremeno uživaju neku drogu, ili redovno, ali s prekidima u prilično dugim vremenskim razdobljima. Niti oni u pravilu nisu ovisni o drogama i kasnije ih uglavnom prestaju uzimati, dok ih samo mali broj postaje ovisnima. Rekreacijsko konzumiranje može varirati od povremenog do vrlo učestalog, pri čemu konzumenti nisu ovisni (Levels of drug use, 2002).

Funkcionalni konzumenti (Manenica, 1994) su osobe koje redovito konzumiraju neku psihoaktivnu tvar i postaju ovisne o njoj, ali društveno normalno funkcioniraju (to su, npr., pušači duhana, ali i ovisnici o jačim drogama, kao na primjer menadžeri, trgovci, intelektualci itd. koji uspijevaju kontrolirati konzumaciju i pritom društveno normalno funkcionirati). Nefunkcionalni konzumenti su osobe koje više ne mogu društveno normalno funkcionirati bez droge. Za njih je droga glavni životni sadržaj i dominira njihovim životima.

Granice između ovih skupina nisu oštre, te postoji dio konzumenata koji prelaze iz jedne skupine u drugu (Manenica, 1994).

Prema Health promotion agency (Levels of drug use, 2002), postoji i tip konzumacije kod koje nije bitna učestalost, već učinci koje ima na život konzumenta. Osoba ne mora biti ovisnik, ali doživljuje socijalne, psihološke, fizičke ili pravne probleme kao posljedicu uzimanja («problem use»).

Funkcionalni, nefunkcionalni i «problemni» konzumenti zapravo predstavljaju krajnje stupnjeve uključenosti u životni stil ovisnosti i najmanji su dio populacije konzumenata.

Kao što tvrde mnogi autori, konzumenti droga nisu heterogeni samo po intenzitetu i posljedicama konzumacije, već i po spremnosti na promjenu i tretman (DiClemente i Hughes, 1990, Prochaska, DiClemente i Norcross, 1992, Simpson, Joe, Rowan-Szal i Greener 1995; prema DiClemente, 1999).

Model stupnjeva promjene Prochaska i DiClementea (1992) navodi pet stupnjeva u kojima se mogu nalaziti ovisnici s obzirom na spremnost na promjenu stila života.

Prvi stupanj, prekontemplacija, karakterizira minimalna motivacija za promjenu, jer pojedinac ne vidi problem. Nakon toga dolazi kontemplacija kod koje se doživljavaju negativne posljedice, ali čovjek još nije siguran želi li se mijenjati. Primarna emocija koja vlada u ovom stupnju je ambivalencija. Treći stupanj u modelu je priprema, koju karakterizira sve veća želja za promjenom. Četvrti stupanj ili akcija podrazumijeva aktivnu modifikaciju problematičnih misli, osjećaja i akcija. Peti stupanj, koji su autori nazvali održavanje, kreiran je kako bi učvrstio ono što se postiglo u ranijim stupnjevima i izbjegao povrat.

Naravno, ne treba zaboraviti da se ovo odnosi samo na dio populacije čije je konzumiranje droga preraslo u stil života. Eksperimentalni i rekreativni konzumenti realno još i nemaju izražene probleme, ali predstavljaju rizičnu populaciju koja lako može razviti životni stil ovisnosti, i zbog toga su od posebne važnosti prilikom kreiranja preventivnih programa.

Ilišin (2002) navodi bitne karakteristike mladeži sklone konzumiranju droga. Za isprobavanje i korištenje narkotika, psihofarmatika, alkohola i duhana najprijemčiviji su mladi u dobi između 20 i 24 godine, sa srednjom stručnom spremom i studenti, iako se može pretpostaviti da se danas dobne granice sve više smanjuju. Oni također zastupaju urbani kulturni obrazac provođenja slobodnog vremena. Znatan dio mladih izlaskom iz te dobi vjerovatno prestaje s konzumiranjem i eksperimentiranjem s različitim psihoaktivnim supstancijama, ali

ne može se zanemariti činjenica da je u proteklih 15 godina zabilježen tako velik porast upotrebe svih stimulansa Ilišin (2002).

Petrović (1989) navodi kako velik broj konzumenata pripada politoksikomanima, ali je isto tako točna i činjenica da je znatan broj njih postao takav iz nužde. Međutim, najveći se broj ipak opredjeljuje samo za jednu vrstu droge koja im postaje dominantna i uglavnom tu drogu koriste iz razloga što ona, s obzirom na svoja psihoaktivna svojstva, zadovoljava neke njihove (specifične) bazične potrebe ličnosti.

1.3 Stavovi konzumenata prema problematici droga

Health Promotion Agency (Correlates of drug use, 2002) navodi određen broj faktora dobivenih u nizu istraživanja od 1970. do danas koji koreliraju s upotrebom droga. U pozitivnoj korelaciji su znanje o drogama, namjera korištenja, impulzivno ponašanje, snažni osobni stres, dosada, anti-socijalne tendencije, skeptičnost prema edukacijama o drogi koje provode škole i mediji, pozitivni stavovi vršnjaka prema drogama, te manjak roditeljske brige.

Negativno su korelirani s konzumacijom droga samopoštovanje, pozitivan stav prema školi, uspjesi, religiozna uvjerenja, optimizam u vezi budućnosti, roditeljsko netoleriranje devijantnosti, te postojanje pravila i nadzora u obitelji.

U središtu pozornosti ovoga rada nalaze se upravo stavovi konzumenata prema široj problematici droga i ovisnosti. O toj temi nema mnogo istraživanja, iako ona malobrojna ukazuju da stavovi predstavljaju jedan od bitnih faktora u razvoju životnog stila ovisnosti, upravo zbog svojeg djelovanja na ponašanje (Zvonarević, 1978). Naime, jedna od najvažnijih osobina stavova je njihov akcioni utjecaj, odnosno stupanj u kojem se pojedinac ponaša u skladu sa svojim stavovima. Povoljni stavovi prema drogi, dakle, mogu rezultirati konzumiranjem. Tako Taylor (1999) navodi povoljne stavove prema drogama kao bitne rizične faktore u razvoju zlouporabe droga. Prema modelu psihosocijalnih i okolinskih utjecaja na zlouporabu droga Tonesa i Tilforda (1994), stavovi prema upotrebi droge od velikog su značaja jer povezuju sustav vrijednosti i uvjerenja, znanje o drogama te samopoštovanje s upotrebom droga.

Međutim, istraživanja o stavovima konzumenata su rijetka. Neka od provedenih su pokazala da se broj adolescenata koji iskazuju uvjerenje o štetnosti i opasnosti od upotrebe marihuane smanjuje (Keeping score, 1997). 1991. godine, skoro 50% srednjoškolaca smatralo je da su konzumenti marihuane povremeno u velikoj opasnosti od negativnih posljedica, dok je 1996. to smatrala samo

trećina srednjoškolaca. Ti su se stavovi prenijeli izravno na ponašanje: u tom se razdoblju broj korisnika marihuane među srednjoškolcima udvostručio. Sličan trend vrijedi i za LSD (Keeping score, 1997).

Isto tako, pokazao se zanimljiv raskorak između percepcije roditelja i njihove djece u vezi problematike droga. Roditelji često podcjenjuju stupanj upotrebe marihuane kod djece i dostupnost droga. Tinejdžeri iskazuju da su izloženiji upotrebi droga no što to znaju njihovi roditelji. Roditelji češće smatraju da razgovaraju sa svojom djecom o drogama, dok to djeca ne doživljavaju tako. 94% roditelja utvrdilo je da su ozbiljno razgovarali sa svojom djecom o drogama, dok se djeca toga sjećaju u svega 61% slučajeva (Keeping score, 1997).

Dobar pokazatelj stava prema drogama je i stav o legalizaciji, odnosno dekriminalizaciji.

U brošuri *Speaking out against drug legalization* (2000), dane su dobre definicije ovih pojmova. Legalizacija se definira kao ozakonjenje nečega što je trenutačno nezakonito. U smislu politike droga, ovaj pojam ima različita značenja za različite ljude. Za neke, to znači ozakonjenje svih droga za sve ljude, za druge ozakonjenje određenih droga za određene korisnike. Nema specifične definicije, legalizacije, jer se parametri razlikuju među ljudima koji je podržavaju. Taj termin trebalo bi definirati pitanjima: Tko će moći koristiti drogu? Koje droge će koristiti? U kojim količinama? Gdje i kada? Kako će to biti regulirano? Tko će, odnosno koje institucije, regulirati i nadzirati upotrebu droga?

Dekriminalizacija označava uklanjanje ili smanjenje kaznenih sankcija za pojedina djela. U kontekstu politike droga, to je široki pojam koji često obuhvaća niz mjera kao što su uklanjanje kaznenih sankcija za posjedovanje droga ili smanjenje sankcija za posjedovanje manjih količina ilegalnih droga.

Stavovi konzumentske populacije prema ovoj problematici su također vrlo rijetko ispitivani, te je stoga u ovom radu njima poklonjena posebna pozornost.

Jedno od rijetkih istraživanja stavova mladih ljudi u našoj zemlji provedeno je 1995. godine na 996 mladih Splitskana oba spola u dobi od 14 do 29 godina (Lalić, 1997). U uzorku je identificirana jedna trećina konzumenata.

Između ostalog, u nizu tvrdnji ispitan je odnos ispitanika prema drogi. Ispitanici su većim dijelom smatrali da su sve droge jednako štetne i opasne (62%). Polovica ih je smatrala da konzumenti lakih droga kad-tad prelaze na teške. Više od polovice nije se složilo da je potrebno legalizirati lake droge (59,5%). Isto tako, isti se broj nije složio s tvrd-

njom da su lake droge manje štetne od alkohola koji je legalan. Iako su ovakvi rezultati uglavnom optimistični, jer je skoro dvije trećine uzorka izrazilo negativne stavove prema drogi, ostalo je nepoznato kakvi su stavovi samih konzumenata, jer nije ispitana razlika između subuzoraka. Opravdano se može pretpostaviti da je jedna trećina ispitanika čiji su stavovi prema drogama pozitivniji zapravo trećina identificiranih konzumenata.

Stoga je cilj ovog istraživanja upravo utvrđivanje stavova populacije konzumenata o problematiki droga. Konkretno, ispitani su stavovi o informiranosti o drogama i njihovim učincima, prema programima savjetovanja/odvikavanja, te prema dekriminalizaciji/legalizaciji droga

Svrha je ispitivanja bila utvrditi postoji li povezanost između stupnja i učestalosti konzumacije droga i smjera stavova. Poznavanje stavova ove populacije može pomoći prilikom kreiranja specifičnih preventivnih programa.

2. HIPOTEZA

Osnovna hipoteza ispitivanja je da će intenzivnije i učestalije korištenje droga biti povezano uz povoljnije stavove prema drogama, odnosno da će ozbiljniji i učestaliji konzumenti iskazivati stavove koji opravdavaju i pogoduju njihovom ponašanju.

3. METODOLOGIJA

3.1 Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika sastoji se od ukupno 1075 osoba s područja Grada Zagreba, 642 muške i 433 ženske, koje su iskazale povremeno ili učestalo konzumiranje neke od ilegalnih droga. Preko 90% ispitanika živi u gradu, pretežno su studenti, zatim zaposleni, srednjoškolci, i ostalo. Maksimalni raspon dobi je 15 – 47 godina, uz aritmetičku sredinu 21,82 i standardnu devijaciju 3,97, što znači da se 68% ispitanika kreće u rasponu od 18 do 26 godina.

3.2 Način ispitivanja

Podaci su prikupljeni u razdoblju od ožujka 2001. do veljače 2002. godine.

Anketari su bili članovi studentske grupe «Studenti protiv droge» s Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta, smjer Poremećaji u ponašanju, a ispitanike su «snow ball» tehnikom nalazili u njihovim sredinama – kafićima, klubovima, na području grada Zagreba. Ispitivanje je bilo anonimno.

3.3 Uzorak varijabli i frekvencije odgovora

Ovaj je rad dio šireg ispitivanja provedenog na području grada Zagreba. Za potrebe ispitivanja posebno je konstruiran upitnik koji se sastoji od 69 varijabli. Upitnikom su prikupljeni podaci o konzumiranju droge, razlozima konzumiranja, informiranosti o učincima, o stavovima prema ovisništvu, o informiranosti i stavovima prema programima savjetovanja/odvikavanja, te o dekriminalizaciji droga. Također, ispitano je koja su očekivanja ispitivanja od Grada, odnosno koje

bi ponudene preventivne aktivnosti prihvatili kad bi im ih Grad omogućio.

U ovom radu upotrijebljene su varijable o informiranosti o drogama i njihovim učincima, stavova prema programima savjetovanja/odvikavanja, te prema dekriminalizaciji/legalizaciji droga. One su prikazane u sljedećim tablicama.

Lake droge	- marihuana, hašiš, ostali kanabinoidi	KONLAK
Sintetičke droge	- ecstasy, LDS i drugo	KONSIN
Teške droge	- Heroin, kokain, speed i drugo	KONTES

Varijable o informiranosti o drogama i njihovim učincima:

Varijabla	Ne slažem se	Nisam siguran	Slažem se
Moji su roditelji/skrbnici odlično informirani o drogama i njihovom učinku na čovjeka			
Osobno sam odlično informiran o drogama i njihovom učinku			
Ljudi koji nikada nisu probali bilo koju vrstu droge ne mogu o njoj govoriti objektivno - nisu o njoj kompetentni govoriti			
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o lakim drogama			
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o sintetičkim drogama			
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o teškim drogama			
Od lakih droga (marihuana, hašiš i ostali kanabinoidi) ne možeš postati ovisan			
	Ne	Da	
Moguće je prestati biti ovisnik			

Varijable stavova prema programima savjetovanja/odvikavanja

Varijabla	Nije problem	Ne	Ne znam	Da
Biste li bili voljni rješavati vlastiti problem ovisnosti				
Biste li bili voljni sudjelovati u programima savjetovanja vezanih uz ovisnosti				
Biste li voljeli da vaša obitelj bude uključena u program savjetovanja i/ili Vašeg odvikavanja				
	Odlično	Vrlo dobro	Dobro	Slabo
Koliko ste informirani o postojanju savjetovališta ili centara za prevenciju ovisnosti i njihovim lokacijama u Vašem gradu				
	Ne	Da		
Možete li se zabaviti bez konzumiranja droge				
Možete li zamisliti sebe kao osobu koja uopće ne konzumira drogu				
Kad bi grad za vas osigurao odgovarajuće slobodne aktivnosti, biste li se uključili				

Varijable stavova prema dekriminalizaciji/legalizaciji droga

Varijabla	Ne	Da
Smatram da bi posjedovanje lakih droga (marihuana, hašiš i ostali kanabinoidi) trebalo dekriminalizirati		
Smatram da bi posjedovanje sintetičkih droga (LSD, ecstasy i druge) trebalo dekriminalizirati		
Smatram da bi posjedovanje teških droga (heroin, kokain, speed i dr.) trebalo dekriminalizirati		
Jeste li za legalizaciju posjedovanja lakih droga		
Jeste li za legalizaciju posjedovanja sintetičkih droga		
Jeste li za legalizaciju posjedovanja teških droga		

Kao kriterijske varijable upotrijebljene su varijable koje ispituju konzumaciju tri skupine droga, lakih, sintetičkih i teških, te varijabla koja se odnosi na učestalost korištenja.

3.4 Obrada podataka

Podaci su obrađeni na deskriptivnoj i multivarijatnoj razini.

Faktorskom analizom na tri varijable o konzumiranju pojedinih vrsta droga dobivena je kriterijska varijabla konzumiranja droga. Druga kriterijska varijabla bila je učestalost korištenja droga.

Regresijskom analizom ispitana je relacija između kriterijskih varijabli i tri skupine varijabli stavova.

4. REZULTATI

4.1 Deskriptivna analiza

Podaci su prije svega obrađeni na razini frekvencija pojedinih odgovora.

Iz tablice 1. vidljivo je da najviše ispitanika konzumira lake droge, zatim sintetičke, a najmanje

teške. Dobiveni podatak u skladu je s rezultatima novijeg istraživanja u RH (Ilišin, 2002). Naravno, vidljivo je da postoji određeno preklapanje, tj., određeni broj ispitanika konzumira više od jedne vrste droga, ali ipak većina koristi samo «lake» droge. Ovi rezultati slični su i rezultatima Lalića (1997), prema kojima je nešto više od petine splitskih konzumenata (21,1%) imalo iskustva s teškom drogom (uključujući i sintetičke), a ostatak samo s lakim drogama.

Preko 50% uzorka droge konzumira svakodnevno, dva-tri puta tjedno i jednom tjedno. Prve dvije skupine mogli bismo nazvati pravim konzumentima kod kojih droge već predstavljaju problem, treća je na samoj granici životnog stila.

Naravno, ne smijemo zaboraviti da nije svejedno koju vrstu droga konzumiraju ispitanici. Češće konzumiranje lakih droga svakako je manje problematično od podjednako učestalog konzumiranja težih droga. Iz tablice 2. vidljivo je da učestaliji korisnici češće upotrebljavaju sintetičke i teške droge. Među najrjeđim korisnicima najviše je onih koji upotrebljavaju lake droge. Ipak, ne treba zaboraviti da postoji određeno preklapanje koje nismo mogli kontrolirati, tj., neki ispitanici koriste više vrsta droga.

Varijabla	Ne	%	Da	%	Ukupno	%	
Lake droge KONLAK	242	22,5	833	77,5	1075	100,0	
Sintetičke droge KONSIN	704	65,5	371	34,5	1075	100,0	
Teške droge KONTES	967	90,0	108	10,0	1075	100,0	
Varijabla	Svaki dan %	Dva-tri puta tjedno %	Jednom tjedno %	Jednom u dva tjedna %	Jednom mjesečno %	Rjeđe od svega %	Ukupno %
Učestalost korištenja	154 14,3	223 20,7	198 18,4	104 9,7	104 9,7	292 27,2	1075 100,0

Tablica 2. Učestalost korištenja droga s obzirom na vrstu

		lake droge	sintetičke droge	teške droge	
		Da	Da	Da	
Učestalost korištenja	Svaki dan	146	100	30	
		17,5%	26,9%	27,7%	
	Dva-tri puta tjedno	221	113	38	
		26,5%	30,4%	35,1%	
	Jednom tjedno	158	76	16	
		18,9%	20,4%	14,8%	
	Jednom u dva tjedna	92	36	12	
		11%	9,7%	11,1%	
	Jednom mjesečno	100	26	4	
		12%	7%	3,7%	
	Rjeđe od svega	116	20	8	
		13,9%	5,3%	7,4%	
	Ukupno		833	371	108
			77,5%	34,5%	10,0%

Najmanje ih je koji koriste droge jednom u dva tjedna i jednom mjesečno; ovi vjerojatno spadaju u populaciju eksperimentatora i rekreativnih konzumenata. Ispitanici koji konzumiraju droge još rjeđe, zapravo i ne spadaju u prave konzumente. Njih je u uzorku nešto više od jedne četvrtine. Ovaj dio uzorka najvjerojatnije ne doživljava konzumaciju droga kao problem i nema potrebu za pomoći.

Svega jedna petina ispitanika smatra da su njihovi roditelji/skrbnici dobro informirani o drogama i njihovom učinku na čovjeka. Jedna trećina nije sigurna, a 45% se ne slaže s tom tvrdnjom. Ukoliko je ova percepcija ispitanika točna, mogli bismo se zapitati koliki su stvarni dometi brojnih edukativnih programa i kampanja usmjerenih na informiranje roditelja o problematici droga. Naravno, postavlja se pitanje točnosti ove procjene. Naime, moguće je da se roditeljska procjena opasnosti od konzumiranja znatno razlikuje u negativnom smislu od procjene ispitanika, te oni stoga što žele podržati svoj stav i ponašanje smatraju da njihovi roditelji nisu dobro informirani.

Ovakav zaključak podržava i rezultat sljedeće varijable, prema kojem više od 70% ispitanika smatra da je odlično informiran o drogama i njihovom učinku. Slično govori i sljedeća varijabla, prema kojoj više od polovice ispitanika smatra da ljudi koji nisu probali drogu ne mogu o njoj niti objektivno govoriti.

Tablica 3. Frekvencije varijabli stavova o vlastitoj i tuđoj informiranosti o drogama

Varijabla	Ne slažem se %	Nisam siguran %	Slažem se %	Ukupno %
Moji su roditelji/skrbnici odlično informirani o drogama i njihovom učinku na čovjeka (RODINF)	486 45,2	359 33,4	230 21,4	1075 100,0
Osobno sam odlično informiran o drogama i njihovom učinku (OSINF)	50 4,7	250 23,3	775 72,1	1075 100,0
Ljudi koji nikada nisu probali bilo koju vrstu droge ne mogu o njoj govoriti objektivno – nisu o njoj kompetentni govoriti (NISPRO)	212 19,7	273 25,4	590 54,9	1075 100,0
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o lakim drogama (PGMISL)	104 9,7	236 22,0	735 68,4	1075 100,0
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o sintetičkim drogama (PGMISS)	412 38,3	412 38,3	251 23,3	1075 100,0
Društvo ima pogrešno mišljenje i stav o teškim drogama (PGMIST)	654 60,8	241 22,4	180 16,7	1075 100,0
Od lakih droga (marihuana, hašiš i ostali kanabinoidi) ne možeš postati ovisan (LAKOV)	273 25,4	284 26,4	518 48,2	1075 100,0
Varijabla	Ne	Da		
Moguće je prestati biti ovisnik (MOGPRE)	94 8,7	981 91,3		1075 100,0

Ispitanici smatraju da društvo ima pogrešno mišljenje o lakim drogama (skoro dvije trećine ispitanika), ali to ne vrijedi za sintetičke droge, a najmanje za teške. Dok su u slučaju sintetičkih droga nešto češće neodlučni, kod teških je većina uzorka sigurna da društvo ima ispravan stav. Svega 16% ispitanika smatra da društvo ima pogrešan stav i o teškim drogama, što se otprilike poklapa s rezultatom da 10% ispitanika zapravo konzumira teške droge.

Skoro polovica ispitanika smatra da se od lakih droga ne može postati ovisan, a više od 20% nije sigurno u to, dok velika većina (preko 90%) smatra da se može prestati biti ovisnik.

Moguće je zaključiti da su svi navedeni stavovi formirani tako da podržavaju konzumiranje droga, i to pretežno lakih, te sintetičkih. Nepovjerenje u informiranost roditelja i ostatka društva u vezi posebno lakih droga vjerojatno je posljedica opravdavanja vlastitog konzumiranja.

Prilično velik broj ispitanika koji ne smatraju da imaju problem ovisnosti moguće je rezultat toga da se radi o uzorku konzumenata većinom lakih droga, te taj problem zaista nije prisutan u tolikom broju. Naravno, ne može se zanemariti mogućnost postojanja dijela uzorka koji poriče postojanje pro-

blema. Jedna četvrtina ispitanika voljna je rješavati ovaj problem.

Što se tiče sudjelovanja u programima savjetovanja vezanim uz ovisnost, uzorak je prilično neodlučan, a nešto veći dio nije voljan sudjelovati. Još gora je situacija u vezi uključivanja obitelji u programe savjetovanja ili odvikavanja. Skoro 60% ispitanika ne želi da im se obitelji uključe u takve programe. Vrlo je mali broj ispitanika koji to žele (18%).

Informiranost ispitanika o postojanju savjetovaništa ili centara za prevenciju ovisnosti je vrlo loša. Čak 70% je informirano slabo ili nikako, a odlično i vrlo dobro svega 10%.

Većina uzorka smatra da se može zabaviti bez droge i može se vidjeti kao osobu koja uopće ne konzumira droge, a isto tako, većina bi se uključila u ponudene slobodne aktivnosti (U upitniku su ponudene aktivnosti kao alpinizam, košarka, bori-lacke vještine, kompjutori, tečaj keramike, izleti u prirodu, padobranstvo, zmajarenje i slično). Međutim, možemo se zapitati koliko je ovakva percepcija sebe točna, odnosno objektivna. Sigurno je da ovo vrijedi za jedan dio uzorka koji droge konzumira tek povremeno i nije razvio naviku.

Tablica 4: Frekvencije varijabli stavova o uključivanju u programe tretmana i savjetovanja

Varijabla	Nije problem %	Ne %	Ne znam %	Da %	Ukupno %	
Biste li bili voljni rješavati vlastiti problem ovisnosti (RJEPRO)	611 56,8	40 3,7	146 13,6	278 25,9	1075 100,0	
Biste li bili voljni sudjelovati u programima savjetovanja vezanih uz ovisnosti (VOLSAV)		427 39,7	290 27,0	358 33,3	1075 100,0	
Biste li voljeli da vaša obitelj bude uključena u program savjetovanja i/ili Vašeg odvikavanja (VLUKOB)		637 59,3	242 22,5	196 18,2	1075 100,0	
	Odlično	Vrlo dobro	Dobro	Slabo	Nisam informiran	Ukupno
Koliko ste informirani o postojanju savjetovaništa ili centara za prevenciju ovisnosti i njihovim lokacijama u Vašem gradu (INFPOS)	70 6,5	44 4,1	194 18,0	482 44,8	285 26,5	1075 100,0
			Ne	Da	Ukupno	
Možete li se zabaviti bez konzumiranja droge (ZABBE)			56 5,2	1019 94,8	1075 100,0	
Možete li zamisliti sebe kao osobu koja uopće ne konzumira drogu (ZAMESB)			192 17,9	883 82,1	1075 100,0	
Kad bi grad za vas osigurao odgovarajuće slobodne aktivnosti, biste li se uključili (GRDOS)			223 20,7	852 79,3	1075 100,0	

Varijabla	Ne %	Da %	Ukupno %
Smatram da bi posjedovanje lakih droga (marihuana, hašiš i ostali kanabinoidi) trebalo dekriminalizirati (POSLDE)	148 13,8	927 86,2	1075 100,0
Smatram da bi posjedovanje sintetičkih droga (LSD, ecstasy i druge) trebalo dekriminalizirati (POSSND)	820 76,3	255 23,7	1075 100,0
Smatram da bi posjedovanje teških droga (heroin, kokain, speed i dr.) trebalo dekriminalizirati (POSTED)	985 91,6	90 8,4	1075 100,0
Jeste li za legalizaciju posjedovanja lakih droga (LEGLAK)	340 31,6	735 68,4	1075 100,0
Jeste li za legalizaciju posjedovanja sintetičkih droga (LEGSIN)	938 87,3	137 12,7	1075 100,0
Jeste li za legalizaciju posjedovanja teških droga (LEGTES)	1031 95,9	44 4,1	1075 100,0

Ukoliko pak pogledamo neke teorije koje se bave ispitivanjem načina razmišljanja ovisnika i konzumenata, možemo vidjeti da su oni podložni određenom broju grešaka u kognitivnom funkcioniranju (Beck, Wright, Newman i Liese, 1993). Jedna od tih grešaka koja bi mogla biti vidljiva u nekima od iskazanih stavova je arbitrarna inferencija – nudenje zaključaka bez dokaza koji ih podržavaju ili pred kontradiktornim dokazima. Stavovi nastali pod utjecajem ove pogreške mogli bi biti stavovi o lošoj informiranosti roditelja i društva, stav da se od lakih droga ne može postati ovisan, te stav da se o drogama ne može kompetentno govoriti ako se nema osobno iskustvo.

Stavovi prema dekriminalizaciji i legalizaciji droga slijede isti obrazac – najveći dio uzorka je za dekriminalizaciju i legalizaciju lakih droga, znatno manji za sintetičke, a najmanji za teške, pri čemu je za legalizaciju sve tri vrste droge manji postotak ispitanika nego za dekriminalizaciju, što je i razumljivo, jer je legalizacija radikalniji čin od dekriminalizacije.

Stav prema dekriminalizaciji i legalizaciji lakih droga vjerojatno je posljedica različitog doživljavanja lakih droga u našem uzorku. On je u skladu s dobivenim stavovima da društvo ima pogrešno mišljenje o toj vrsti droga, te da se od njih ne može postati ovisan.

4.2 Faktorska analiza

Pomoću faktorske analize, metodom glavnih komponenti, provedenom na tri varijable koje opisuju konzumiranje vrsta droga, dobivena je jedna glavna komponenta koja je poslužila kao kriterijska varijabla za regresijsku analizu.

Izolirani faktor dobiven ovom metodom, pri čemu je kriterij ekstrakcije faktora bio Guttman-Kaiserov, objašnjava 49,59% varijance.

Varijabla	F1
KONLAK	,577
KONSIN	,841
KONTES	,669

Vidljivo je da su sve tri projekcije razumno visoke, pri čemu je najjača varijabla konzumiranje sintetičkih droga, ali i ostale dvije varijable definiraju ovaj faktor, te ga možemo nazvati opći faktor konzumiranja droga. Njegov donji pol znači niski stupanj manifestacije konzumentskog ponašanja, odnosno konzumiranje manje vrsta droga, a gornji visoki stupanj manifestacije, odnosno konzumiranje više vrsta droga.

4.3 Regresijska analiza

Provedeno je šest regresijskih analiza, po jedna za tri skupine prediktorskih varijabli, za dvije kriterijske varijable.

Prediktorski skupovi su:

Stavovi o informiranosti o drogama

Stavovi o uključivanju u programe tretmana i savjetovanja

Stavova o dekriminalizaciji i legalizaciji droga.

Kriterijske varijable su:

Faktor stupnja konzumiranja droga

Učestalost konzumiranja droga

Na ovaj smo način nastojali utvrditi relacije između stupnja konzumiranja droga i stavova ispitanika o tri navedena područja, te učestalosti konzumiranja i stavova ispitanika o istim područjima.

4.3.1. Regresijska analiza za skup varijabli stavova o informiranosti o drogama u odnosu na stupanj konzumiranja droga

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F-omjer	Značajnost
,358	,128	,122	19,610	,000

Multipla korelacija između seta prediktora i kriterija je statistički značajna, iako ne visoka. Koeficijent determinacije pokazuje da je stupanj zajedničkog variranja kriterija i seta prediktora 12%.

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
RODINF40	-,105	-3,576	,000
OSINF41	,089	2,993	,003
NISPRO42	,103	3,405	,001
PGMISL43	,097	3,218	,001
PGMISS44	,255	7,354	,000
PGMIST45	-,060	-1,756	,079
LAKOV46	,071	2,330	,020
MOGPRE47	,033	1,140	,254

Set varijabli stavova o informiranosti o problematici droga značajno je povezan sa manifestacijom konzumiranja. Ispitanici koji u većoj mjeri konzumiraju droge češće iskazuju stavove koji potiču i podržavaju njihovo konzumiranje. Tablica Beta koeficijenata pokazuje koje su varijable posebno istaknute.

Ispitanici koji u većoj mjeri konzumiraju droge smatraju češće da su njihovi roditelji slabije informirani o toj problematici nego ispitanici koji u manjoj mjeri konzumiraju droge.

Izraženiji konzumenti smatraju da su bolje informirani o drogama od manje izraženih konzumenata.

Oni češće misle da ljudi koji nisu probali droge ne mogu objektivno govoriti o njima, te da društvo ima pogrešno mišljenje o lakim i sintetičkim drogama. Također se češće slažu da se od lakih droga ne može postati ovisnik.

4.3.2. Regresijska analiza za skup varijabli stavova o uključivanju u programe tretmana i savjetovanja u odnosu na stupanj konzumiranja

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F-omjer	značajnost
,385	,148	,142	26,495	,000

Multipla korelacija između seta prediktora i kriterija je također statistički značajna. Koeficijent determinacije pokazuje da je stupanj zajedničkog variranja 14%.

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
RJEPRO48	,115	3,906	,000
VOLSAV49	,054	1,556	,120
VLUKOB50	-,129	-3,868	,000
INFPOS51	-,076	-2,638	,008
ZABBE57	-,164	-5,417	,000
ZAMESB58	-,205	-6,715	,000
GRDOS60	-,108	-3,677	,000

Izraženiji konzumenti izražavaju pozitivniji stav prema uključivanju u programe tretmana i savjetovanja. Oni su češće voljni rješavati problem s drogom. Bolje su informirani o postojanju savjetovanja i programa i radije bi se uključili u aktivnosti tretmana i/ili prevencije od ispitanika koji u manjoj mjeri konzumiraju droge.

S druge strane, oni su manje voljni uključiti obitelj u tretman. Isto tako, teže se mogu zabaviti bez droge i zamisliti život bez droge.

4.3.3. Regresijska analiza za skup varijabli o legalizaciji i dekriminalizaciji i savjetovanja u odnosu na stupanj konzumiranja

Tablica 11. Multipla korelacija, koeficijent determinacije i značajnost multiple korelacije

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F-omjer	značajnost
,378	,143	,138	29,753	,000

Multipla korelacija između seta prediktora i kriterija je statistički značajna. Koeficijent determinacije pokazuje da je stupanj zajedničkog variranja 14%.

Tablica 12. Standardizirani Beta koeficijenti u trećem setu prediktora i njihova značajnost

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
POSLDE61	,180	5,841	,000
POSSND62	,162	4,708	,000
POSTED63	,125	3,540	,000
LEGLAK67	,023	,743	,458
LEGSIN68	,152	4,234	,000
LEGTES69	-,065	-1,779	,075

Konzumiranje droga u pozitivnoj je korelaciji sa stavovima o dekriminalizaciji i legalizaciji droga.

Izraženiji konzumenti smatraju da treba dekriminalizirati lake, sintetičke i teške droge u većoj mjeri od manje izraženih konzumenata. Oni su također češće za legalizaciju sintetičkih droga.

4.3.4. Regresijska analiza za skup varijabli stavova o informiranosti o drogama u odnosu na učestalost konzumiranja

Tablica 13. Multipla korelacija, koeficijent determinacije i značajnost multiple korelacije

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F- omjer	Značajnost
,313	,098	,091	14,469	,000

Skup varijabli o informiranosti o drogama u značajnoj je korelaciji s učestalošću konzumiranja, iako je koeficijent multiple korelacije relativno nizak.

Ispitanici koji droge koriste rjeđe češće se slažu da su njihovi roditelji/skrbnici dobro informi-

Tablica 14. Standardizirani Beta koeficijenti u prvom setu prediktora i njihova značajnost

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
RODINF40	,093	11,985	,000
OSINF41	-,041	3,118	,002
NISPRO42	-,164	-1,370	,171
PGMISL43	-,078	-5,335	,000
PGMISS44	-,103	-2,548	,011
PGMIST45	,133	-2,926	,004
LAKOV46	-,096	3,815	,000
MOGPRE47	-,045	-3,075	,002

rani o drogama i njihovom učinku na čovjeka, ne slažu se da su osobno odlično informirani o istoj problematici, da društvo ima pogrešno mišljenje i stav o lakim i sintetičkim drogama, češće se slažu da društvo ima pogrešno mišljenje i stav o teškim drogama, slažu se da se od lakih droga može postati ovisnik, te češće smatraju da nije moguće prestati biti ovisnik.

4.3.5. Regresijska analiza za skup varijabli stavova o uključivanju u programe tretmana i savjetovanja u odnosu na učestalost konzumiranja droga

Tablica 15. Multipla korelacija, koeficijent determinacije i značajnost multiple korelacije

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F- omjer	značajnost
,400	,160	,155	29,095	,000

I ova multipla korelacija statistički je značajna i relativno najviša u odnosu na ostale.

Tablica 16. Standardizirani Beta koeficijenti u drugom setu prediktora i njihova značajnost

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
RJEPRO48	-,152	-5,205	,000
VOLSAV49	,038	1,093	,275
VLUKOB50	,100	3,019	,003
INFPOS51	,081	2,828	,005
ZABBE57	,059	1,951	,051
ZAMESB58	,286	9,448	,000
GRDOS60	,090	3,105	,002

Konzumenti koji droge koriste rjeđe češće smatraju da im one ne predstavljaju problem, te da ga ne treba rješavati.

Oni su i slabije informirani o postojanju savjetovališta i centara za ovisnosti i njihovim lokacijama u gradu.

Ipak, oni bi češće uključili svoje obitelji u programe savjetovanja i/ili odvikavanja.

Češće smatraju da se mogu zabaviti bez droge i češće se mogu zamisliti kao osobu koja uopće ne konzumira droge. Oni bi se češće uključili u aktivnosti koje bi osigurao grad.

Učestalost konzumiranja očigledno je povezana sa stavovima o sudjelovanju u programima savjetovanja i/ili odvikavanja. Iako su takvi programi potrebniji učestalijim konzumentima, konzumenti koji droge koriste rjeđe iskazuju veću spremnost za sudjelovanje u programima savjetovanja, odvikavanja ili alternativnih aktivnosti. Iako ovaj dio populacije uglavnom ne vidi svoju konzumaciju kao problem, ne treba zanemariti važnost programa prevencije usmjerenih baš na nju, jer radi se ipak o rizičnoj populaciji iz koje se mogu regrutirati učestaliji konzumenti i ovisnici. Stoga bi u planiranju takvih aktivnosti trebalo uzeti u obzir njihovu izraženiju spremnost na sudjelovanje.

4.3.6. Regresijska analiza za skup varijabli o legalizaciji i dekriminalizaciji i savjetovanja u odnosu na učestalost konzumiranja droga

Tablica 17. Multipla korelacija, koeficijent determinacije i značajnost multiple korelacije

Multipla korelacija R	R ²	Prilagođeni R ²	F-omjer	značajnost
,276	,076	,071	14,656	,000

I ova je regresijska analiza pokazala značajnu, iako nisku povezanost između seta prediktora i kriterijske varijable.

Tablica 18. Standardizirani Beta koeficijenti u trećem setu prediktora i njihova značajnost

Varijabla	Standardizirani Beta koeficijenti	T-test	Značajnost
POSLDE61	-,132	-4,137	,000
POSSND62	-,116	-3,247	,001
POSTED63	-,002	-,052	,958
LEGLAK67	-,085	-2,639	,008
LEGSIN68	-,103	-2,756	,006
LEGTES69	,019	,498	,618

Ispitanici koji rjeđe konzumiraju droge rjeđe smatraju da treba dekriminalizirati i legalizirati lake i sintetičke droge. Nema povezanosti između učestalosti konzumiranja i stava o dekriminalizaciji i legalizaciji teških droga.

4.3.7 Sumirani rezultati

Osnovna hipoteza ispitivanja, da će intenzivnije i učestalije korištenje droga biti povezano uz povoljnije stavove prema drogama, odnosno da će ozbiljniji i učestaliji konzumenti iskazivati stavove koji opravdavaju i pogoduju njihovom ponašanju je potvrđena.

Učestaliji i konzumenti koji koriste više vrsta droga imaju negativnije stavove o informiranosti svojih roditelja i društva u vezi lakih i sintetičkih droga, smatraju se bolje informiranima o problematici droga i manje su skloni uključiti u tretman i svoje obitelji. Oni su također skloniji dekriminalizaciji i legalizaciji lakih i donekle sintetičkih droga, ali ne i teških. Unatoč ovim nepovoljnim stavovima, oni su ipak spremniji uključiti se u preventivne aktivnosti, što implicira da na nekoj razini ipak prepoznaju postojanje problema, koji nije u tolikoj mjeri prisutan kod konzumenata koji koriste manji broj droga i to čine rjeđe.

5. DISKUSIJA

Kao što je navedeno u uvodnom dijelu, svrha ovog rada bila je ispitati stavove konzumenata o problematici droga čime bi se dobile određene smjernice u kreiranju preventivnih programa. Naime, konzumenti (i potencijalni konzumenti) predstavljaju ciljnu populaciju bilo kojeg preventivnog programa, a vrlo su malo poznata njihova mišljenja, uvjerenja i stavovi. Preventivni programi ne mogu biti uspješni ukoliko se ne uzme u obzir što o njima misli ciljna populacija. Feedback konzumenata može olakšati razvoj dobrog programa prevencije zbog uzimanja u obzir potreba, preferencija i mišljenja ciljne grupe (Blount i Dembo, 1984; Monismith i sur., 1981; prema Schwartz, 1991). Nažalost, mnoge zajednice pouzdaju se u ograničene pojedinačne informacije i dobronamjerne pretpostavke kod planiranja programa prevencije upotrebe droga. Te informacije često isključuju podatke od potencijalnih sudionika programa.

Postoji određeni broj stranih istraživanja o učinkovitosti programa prevencije.

Tako, na primjer, St Pierre i Mark (1997) ističu kako su se naponi u prevenciji konzumiranja droga tijekom zadnjih 30 godina razvili od neuspješnih programa temeljenih na informiranju o drogama do sveobuhvatnih strategija usmjerenih na multiple rane rizične faktore, od okolinskih do faktora vezanih uz same maloljetnike.

Kao što navode Shamai i Combs (1992), programi primarne prevencije koji se provode imaju nekoliko problema. Njihov glavni cilj je znanje, a ne ponašanje, a postoji sve više istraživanja koja pokazuju da povezanost između stavova, znanja i ponašanja nije tako čvrsta i da povećano znanje nužno ne vodi do promjene ponašanja (Katz i Stotland, 1959, Proshansky i Seidenberg, 1965; prema Shamai i Coombs, 1992). Povećano znanje i promijenjeni stavovi prema drogama ne reduciraju nužno njihovu upotrebu (Schinke i sur. 1991; prema Shamai i Combs, 1992). Osim toga, neki programi rezultiraju i povećanjem znatiželje i korištenja droga (Schinke i sur., 1991; prema Shamai i Combs, 1992). Nadalje, ti su programi uglavnom fokusirani na djecu koja se nalaze u školi, a ne na one koji su često odsutni, odnosno bježe s nastave, i koji bi trebali biti ciljna populacija.

Projekt Drug strategies (Making the grade, 1999), neprofitnog istraživačkog instituta pokazao je, između ostalog, koje su nedjelotvorne strategije prevencije upotrebe droge u školama:

- mjere koje se temelje na zastrašivanju i moralističkim apelima,
- programi koji se temelje samo na davanju informacija o drogama i njihovoj štetnosti,
- programi koji rade samo na razvoju samopoštovanja i emocionalnog dobrostanja, bez treninga vještina odbijanja droga,
- jednokratni skupovi i svjedočenja bivših ovisnika mogu pojačati negativno uvjerenje da «svatko koristi droge u nekoj točki života».

U istraživanju Coggansa i sur. (1994) ispitivani su programi edukacije u školama različitih razina kvalitete. Autori su zaključili da je utjecaj edukacija na upotrebu droga neutralan. Edukacije su imale pozitivan utjecaj na razine znanja o drogama, ali nikakav na ponašanje ili stavove vezane uz droge.

Programi informiranja previše često sadrže mnogo pretjeranih informacija o štetnom učinku droga na tijelo i društvo. Halleck i sur. (1970; prema Schwartz, 1991) izražavaju zabrinutost da će kredibilitet takvih programa biti ozbiljno uzdrman kada učenici otkriju da su informacije nepouzdanе i pretjerane, putem osobnog eksperimentiranja i iskustava prijatelja. Postavlja se pitanje na koji način pružati informacije, jer, kako je pokazalo i ovo istraživanje, ispitanici u većoj mjeri izražavaju stav da njihovi roditelji i društvo u cjelini imaju pogrešno mišljenje o drogama. Pretjerivanje u iznošenju informacija radi zastrašivanja može izazvati upravo suprotan efekt, jer danas je vrlo lako doći do pravih informacija, i ukoliko su one različite od informacija dobivenih na edukaciji,

to potvrđuje stav da društvo ima pogrešno mišljenje o drogama. U ovom istraživanju, to se može posebno odnositi na stav o lakim drogama, jer većina uzorka smatra da društvo o njima ima pogrešan stav. Izraženiji konzumenti, osim toga, takav stav češće manifestiraju i za ostale vrste droga.

Rezultati Schwartza (1991) podržavaju napore temeljene na kognitivnom pristupu u informiranju mladih – a posebno onih koji droge koriste minimalno – o opasnostima konzumacije. Posebno je obećavajuće područje pružanje informacija o mogućem povrjeđivanju drugih ljudi. Važno je da takve inicijative izbjegavaju pretjerivanja i histeriju starijih pristupa edukaciji. Programi treninga koji aktivno uključuju učenike u razvoj vještina nošenja s drogom također se čine boljima nego razvikanije kampanje tipa «Samo reci ne!».

Uloga slobodnog vremena u svakodnevnom životu naročito je bitna kad se proučavaju mladi, zato što barem dio mladeži prolazi kroz intenzivno razdoblje socijalizacije.

Usporedba aktivnosti slobodnog vremena mladih u 1986. i 1999. (Ilišin, 2002) pokazala je da današnja mladež više odlazi na tulumе, izlazi u kafiće ili ljenčari, a znatno manje odlazi u kino, na izlete ili šetnje, posjećuje umjetničke izložbe, sportske priredbe, javne tribine i kazališne predstave. Jasno je da se konzumacija bilo kojih psihoaktivnih sredstava pretežno veže na prve aktivnosti, koje su u porastu. Radi se o neproduktivnim načinima provođenja slobodnog vremena koji predstavljaju dobru podlogu za potencijalni razvoj navike konzumiranja raznih psihoaktivnih sredstava.

Kako kaže Ilišin (2002), u istraživanjima slobodnog vremena mladih, naglasak je potrebno staviti na tzv. kultiviranu dokolicu, koja potencijalno najviše pridonosi razvoju ličnosti.

Upitani bi li se uključili u takve aktivnosti «kultivirane dokolice», kad bi im se one ponudile od strane grada, većina ispitanika izjavila je da bi se uključila, a isto tako smatra da se može zabaviti bez upotrebe droge i zamisliti sebe kao osobu koja ne konzumira drogu. To znači da bi mladi konzumenti reagirali pozitivno na pokušaje organiziranja slobodnog vremena u vidu raznih sportskih, društvenih, itd. aktivnosti.

U nedostatku organiziranih pokušaja osmišljavanja slobodnog vremena, droga je očito jedan od lakših načina ispunjavanja «praznine», a ovaj uzorak je izjavio da bi prihvatio odgovarajuće alternative.

S obzirom na iskazano potencijalno prihvaćanje ponuđenih sadržaja, nadležna tijela koja se bave prevencijom i tretmanom ovisnosti trebala bi veći naglasak staviti na organiziranje i provođenje takvih

aktivnosti, umjesto održavanja raznih «edukacija», okruglih stolova, medijskih kampanja i TV- emisija iz kojih na kraju ne ostaju nikakvi rezultati.

Do istog zaključka došao je i Buchanan (1993), koji u svojem istraživanju nalazi da učenici iz srednje klase u velikoj mjeri izjavljuju (44%) da drogu koriste zbog zabave. Na osnovu tog podatka, on zaključuje da bi preventivni programi za njih trebali uključivati alternativne rekreacijske mogućnosti.

5.1 Što učiniti?

Center for Substance Abuse Prevention (Brounstein i Zweig, 1999) je identificirao šest preventivnih strategija koje se mogu koristiti u kombinaciji za razvoj programa koji se fokusiraju na rizične i zaštitne čimbenike razvoja ovisnosti.

To su:

1. Pružanje informacija: cilj je povećavanje znanja i promjena stavova u vezi droga i njihove upotrebe. Može biti usmjereno na više razina – na mlade, roditelje, učitelje, ili pak političare.
2. Preventivna edukacija: Cilj je ove strategije naučiti sudionike programa bitnim životnim i socijalnim vještinama (npr., donošenje odluka, vještine odbijanja), s obzirom da su deficiti vještina poznati rizični faktori u razvoju problematičnog ponašanja i zlouporabe droga.
3. Alternativne aktivnosti: pretpostavka je da će mladi koji sudjeluju u takvim aktivnostima bez droga zadovoljiti svoje važne razvojne potrebe putem tih aktivnosti. Ključni faktor je dobrovoljno sudjelovanje u takvim aktivnostima.
4. Identifikacija problema i usmjeravanje na rješavanje: strategija koja uključuje otkrivanje mladih koji su već probali drogu ili razvili ovisnost i njihovo usmjeravanje u odgovarajuće tretmane.
5. Intervencije u zajednici: cilj je povećati stupanj uključenja zajednice u prevenciju zlouporabe droga. Zajednica je važan čimbenik u većini ljudskog ponašanja, pa se ova strategija fokusira na izgradnju suradnje među službama i obučavanje članova zajednice i službi za prevenciju u edukaciju o zlouporabi droga.
6. Okolinski pristup: radi se o promjeni standarda, politike i stavova koji utječu na sistemske i individualne probleme vezane uz uporabu droga.

U našim uvjetima, od navedenih aktivnosti prevladavaju edukativne, kao što su predavanja za djecu, roditelje i nastavnike, razne radionice za opću školsku populaciju, te medijske kampanje, a postoje i pokušaji osnivanja raznih preventivnih aktivnosti tipa sporta, kulture i slično. Pitanje je, međutim, na

koji se način one nude rizičnoj populaciji, odnosno dijelu mladih koji konzumiraju droge, ali još nisu razvili životni stil ovisnosti.

Nedostaju programi prevencije usmjereni izravno na mlade konzumente koji još nisu razvili životni stil, ali su rizična populacija. Njih je nemoguće izdvojiti iz ostatka populacije, te je nemoguće programe usmjeriti samo na njih. Oni se usmjeravaju na opću populaciju unutar koje postoji određeni broj još neidentificiranih konzumentenata.

Smatramo da su upravo preventivne aktivnosti slobodnog vremena od posebne važnosti za prevenciju zloupotrebe droga. U projektu kojega je ovaj rad dio pokazalo se da je jedan od glavnih razloga prvog konzumiranja droge kod mladih bila znatiželja, a ne izbjegavanje dosade. To ukazuje na potrebu mladih za nečim novim, neobičnim i uzbuđljivim što će im zaokupiti pažnju. Svakako postoji niz aktivnosti koje tu potrebu mogu zadovoljiti bolje od droga (Mikšaj-Todorović i sur., 2002). U našim uvjetima, one bi trebale biti znatno brojnije, raznolikije, organiziranije, bolje financirane i dostupnije.

Kad se radi o konzumentima koji se već nalaze u određenim savjetodavnim programima u okviru centara za prevenciju ovisnosti, takvo uključivanje u slobodne aktivnosti bi uz malo više financijskog ulaganja i organizacije od strane gradskih uprava moglo biti još lakše. Moguće je zamisliti program prevencije u kojem bi voditelji raznih sportskih i kulturnih aktivnosti u zajednici dolazili na posebno organizirane sastanke s mladim konzumentima u centar za prevenciju ovisnosti i osobno ih motivirali te vodili zainteresirane u svoje klubove ili organizacije. Konzumenti su, prema rezultatima ovog istraživanja, pokazali interes za takvu vrstu aktivnosti, ali iskustvo govori da će je vrlo rijetko potražiti sami.

6. LITERATURA

1. Beck, A.T., Wright, F.D., Newman, C.F., Liese, B.S. (1993): Cognitive therapy of substance abuse. New York, Guilford.
2. Brounstein, P.J., Zweig, J.M., (1999): Understanding Substance Abuse Prevention: Toward the 21st Century: A Primer on Effective Programs. Center for Substance Abuse Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
3. Buchanan, D.R. (1993): Social status group differences in motivations for drug use. *Journal of drug issues*, 23, 4, 631-645.
4. Coggans N, McKellar S. (1994): Drug Use Amongst Peers: peer pressure or peer preference? *Drugs Education, Prevention and Policy*. 1: 15-26.

5. Correlates of drug use, (2002): Health promotion agency, www.drugsprevention.net
6. DiClemente, C.C. (1999): Motivation for change: Implications for substance abuse treatment. *Psychological Science*, 10, 3, 209-213.
7. Drug use in Europe, (2002): Health promotion agency, www.drugsprevention.net
8. Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih. U: Ilišin, V., Radin, F. (Ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
9. Keeping score: we can reduce drug abuse. (1997). Project report. Drug Strategies, Institute of Criminal Justice, University of Minnesota.
10. Lalić, D. (1997): Pojavnost i uvjetovanost zloporabe droge u Splitu. Grad Split, Informacijski centar za mlade. Split.
11. Levels of drug use, (2002): Health promotion agency, www.drugsprevention.net
12. Making the grade: A guide to school drug prevention programs. (1999): Project report. Drug strategies, Carnegie Corporation, New York.
13. Manenica, B. (1994): *Ovisnosti*. «August Šenoa». Zagreb.
14. Mikšaj-Todorović, Lj., Budanovac, A., Martinčević, A. Jandrić, A. Romić, A. T. Šuljak, B., Doležal, D., Roviš, D., Grd, E., Šimunković, G., Makvić, H., Klabučar, M., Zubčić, M., Kokolić, M. (2002): *Samopercepcija mladih eksperimentalnih konzumenata i ovisnika o drogama u Zagrebu o razlozima konzumiranja i spremnosti na tretman*. Elaborat. Gradski Ured za rad, zdravstvo i socijalnu skrb, Zagreb.
15. Petrović, P. (1989): *Droga i ljudsko ponašanje*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
16. Prevalence of illicit drug use in Great Britain, (2002): Health promotion agency, www.drugsprevention.net
17. Prochaska, J.O., DiClemente, C.C. (1992): Stages of change in the modification of problem behaviors. (In): M. Hersen, R.M. Eisler, & P.M. Miller (Eds), *Progres in behavior modification*. Sycamore, IL: Sycamore.
18. Schwartz, S. (1991): Decision factors and program preferences of drug using and non-using students. *Journal of drug issues*, 21, 3, 527-541.
19. Shama, Sh., Coombs, R.B. (1992): The relative autonomy of schools and educational interventions for substance abuse prevention, seks education and gender stereotyping. *Adolescence*, 27, 108. 757-770.
20. Speaking out against drug legalization (2000): Brošura. U.S. department of justice, Drug enforcement administration.
21. St. Pierre, T.L., Mark, M.L. (1997): Involving parents of high risk youth in drug prevention: A three year longitudinal study in boys and girls clubs. *Journal of early adolescence*, 17, 1, 21-50.
22. Taylor. A.S. (1999): *Understanding Substance Abuse Prevention: Background Information*. Center for Substance Abuse Prevention, Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
23. Tones K, Tilford S. (1994): *Health Education Effectiveness, Efficiency and Equity*. 2nd edition Chapman and Hall.
24. Walters, G. (1998): *Changing lives of crime and drugs: intervening with substance-abusing offenders*. John Wiley & Sons, Chichester.
25. Zvonarević, M. (1978): *Socijalna psihologija*. Školska knjiga, Zagreb.

THE ATTITUDES OF CONSUMERS ABOUT SOME ASPECTS OF DRUG ISSUES AND THE PREVENTION IN RELATION TO FREQUENCY OF DRUG USE AND TO TYPE OF DRUGS

Summary

The research was made on the sample of 1075 persons from City of Zagreb area; there were 642 male and 433 female respondents who self-reported occasional or regular illegal drug consumption. They were asked about their attitudes toward information about drugs and their effects, attitudes toward counseling/treatment programs, and toward decriminalization/legalization of drugs.

The basic research hypothesis was that the more intense and more frequent drug consumption will be related to more affirmative attitudes toward drugs, i.e. that the serious and frequent drug consumers will be prone to justify and defend their behavior.

The research was part of a broader project; a questionnaire of 69 variables was constructed specifically for its purposes. 21 variable related to the areas of interest were used in this paper.

The data were processed on descriptive and multivariate levels. Factor analysis of three variables related to consumption of specific types of drug yielded the criterion variable for drug consumption. Second criterion variable was the frequency of drug abuse.

Regression analysis questioned the relation between criterion variables and three groups of attitude variables:

- Attitudes toward drugs and their effects
- Attitudes toward counseling/treatment programs, and
- Attitudes toward decriminalization/legalization of drugs.

The results have shown the following:

- The more frequent consumers, who use more types of drugs, have more negative attitudes toward the quality of information that their parents and the society have about soft and synthetic drugs;
- They consider themselves better informed about drug issue;
- They are less prone to include their families into treatment.
- They are prone to decriminalization and legalization of the soft drugs, and also synthetic, to some degree, but not the hard drugs.

Despite these non-beneficial attitudes, they are willing to include into preventive activities, which implies that they are aware of their problem on some level. However, this problem is not so much present for the consumers who less frequently use fewer types of drugs.

Key words: Drug-consumers, attitudes, drug abuse prevention